

PERE BOHIGAS I BALAGUER
(1901-2003)

El decés de Pere Bohigas, esdevingut el 23 de febrer de 2003, posà al descobert, en poques hores, una sèrie de buits que aquell dia s'anaven insinuant gairebé pertot arreu en el camp de les lletres, cadascun dels quals palesava que Bohigas *també* hi havia estat present amb la seva activitat. Aquests buits afectaven, si més no, la lingüística i la filologia catalanes i hispàniques; les literatures romàniques (sobretot catalana, castellana i francesa); el folklore i les cançons populars de Catalunya; l'edició de textos, la codicologia, la paleografia i la diplomàtica; la bibliologia i la història del llibre; la biblioteconomia i la bibliografia... Especialistes d'un bon grup de matèries s'adonaven que l'il·lustre finat hi havia deixat una part important de la seva vida d'erudit.¹

Pere Bohigas i Balaguer nasqué al carrer dels Escudellers (popularment dit de les Senalles) de Vilafranca del Penedès el 20 de febrer de 1901. De bona hora, quan ell tot just tenia cinc anys, la família s'instal·là a Barcelona i, naturalment, ell seguí la sort dels pares.² A Bar-

1. Entre les publicacions sobre la vida i l'obra de Pere Bohigas, ara en retinc les cinc següents. 1) Morató, Josefina / Oñate, Modesta: "Bibliografia de Pedro Bohigas Balaguer", dins *Biblioteconomia* (Barcelona), XX-VIII (1971), núms. 73-74, p. 3-30 [amb motiu de la seva jubilació]. - 2) Amadeu J. Soberanas: "Notícia de Pere Bohigas i Balaguer, filòleg i bibliòleg", dins el llibre de Pere Bohigas: *Aportació a l'estudi de la literatura catalana*, Barcelona (1982), p.VII-XXI. - 3) Pere Bohigas: *Sobre manuscrits i bibliotrques*, Barcelona (1985). - 4) Antoni M. Badia i Margarit / Germà Colón / Josep Moran Ocerinjauregui (eds.): *Mirall d'una llarga vida. A Pere Bohigas, centenari*, Barcelona (2001). - 4) Joana Escobedo: "Retrat d'un col·lega comú: Pere Bohigas i Balaguer", dins *Llengua & Literatura, Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura* (filial de l'Institut d'Estudis Catalans), 12 (2001), p. 517-520.

2. Algú ha deixat entendre que Bohigas visqué durant molt més temps a Vilafranca: «L'any 1919 es traslladà a Barcelona per cursar els estudis de Filosofia i Lletres». Cfr. «Pere Bohigas i Balaguer: record de l'ho-

celona, doncs, rebé el primer ensenyament al col·legi de les Dames Negres (congregació francesa), on Mme de Sainte Sophie, la seva mestra, el tractava amb especial predilecció i li deia *Pedrín* (no sé si pronunciat a la francesa). Per al batxillerat, bé que a casa seva s'inclinaven a dur-lo als jesuïtes, en començà els estudis als maristes, perquè aquests no tenien fixat el mínim d'admissió als deu anys d'edat que aquells exigien, i així salvava un any. És un detall aparentment insignificant, però el reporto com un signe de la precocitat amb què Pere Bohigas havia d'afrontar i resoldre nombroses situacions de la seva vida professional. Tanmateix, l'adolecent Bohigas cursà el darrer període del segon ensenyament a l'únic institut que aleshores existia a Barcelona. Justament allí fou alumne de Francesc Xavier Garriga i Palau, catedràtic de literatura que havia estat deixeble directe de Manuel Milà i Fontanals i que a classe parlava molt de l'il·lustre vilafraquí. Sembla que aquest professor pesà molt en la decisió que el jove batxiller prendria amb vista al futur: estudiaria filosofia i lletres.

En efecte: en el curs 1917-1918, Pere Bohigas començà la carrera de lletres a la Universitat de Barcelona. Li ho permeté d'haver guanyat la beca Llorens i Barba establerta amb aquest fi. Com a docents, hi trobà Antoni Rubió i Lluch, també deixeble de Milà, i el seu professor auxiliar (i fill) Jordi Rubió i Balaguer. Ambdós Rubió foren els seus grans mestres. Encara els tornaria a trobar, el mateix any 1918, als Estudis Universitaris Catalans. El pas per la Universitat refermà en Bohigas la vocació: seria romanista, no solament en el sentit que acostumem de donar a aquest mot (quan l'apliquem a la filologia i als textos), sinó també (i preferentment) en el camp de les literatures, sobretot medievals, que tants trets comparteixen. Ben aviat es familiaritzà amb les cançons de gesta franceses i castelles, la matèria de Bretanya i la literatura trobadoresca. No ha faltat qui, potser atret per la singularitat dels seus treballs sobre bibliologia i la història del llibre, hagi menystingut el seu paper com a filòleg romanista. Pere Bohigas fou, abans que res més, un historiador de les literatures romàniques.³ I s'hi mantingué fidel tota la vida.⁴ La seva dedicació a la romanística es fa també palesa en constatar que pertanyia a la Société Internationale Arthurienne, a la Société Internationale Rencesvals i a la Asociación Internacional de Hispanistas.

Sense solució de continuïtat, Bohigas enllaçà els seus estudis de llicenciatura amb els de doctorat. Aleshores (i durant molts anys, encara) el doctorat era privilegi de la Universitat de Madrid (anomenada, i no només per això, "Universidad Central"). Així residí a Madrid durant el curs 1921-1922, i hi rebé, entre d'altres, ensenyaments d'Américo Castro i de Ramón Menéndez Pidal, de qui sempre parlava amb respecte i simpatia. Per a la tesi escollí un tema que corresponia exactament a la seva vocació i a la vastitud dels temes romànics: *Los textos españoles y gallego-portugueses de la demanda del Santo Grial*. Redactà la tesi durant un temps a Barcelona i la presentà, el 1924, en l'acte formal del doctorat, novament a Madrid. Li foren atribuïdes les màximes qualificacions i el llibre fou publicat a Madrid el 1925.

Torno a l'època del Bohigas estudiant universitari. Lluny d'esdevenir l'estudiant tancat a tot allò que no siguin exclusivament les seves matèries d'examen, Bohigas desenvolupà múltiples activitats d'índole més general. D'entrada, no oblidava les seves arrels vilafraquines.

menot», per Joan Cuscó i Clarasó, dins *El 3 de vuit* (Vilafraanca), 7 de març de 2003, p. 80. Sens dubte es tracta d'una confusió (o d'una expressió defectuosa).

3. Amadeu J. Soberanas: *op. cit.*, p. vii-viii és qui ha aclarit aquest punt de l'orientació professional de Bohigas i qui, pel que fa al contacte amb els manuscrits medievals i a la indispensable preparació en paleografia per a poder-hi treballar, ha precisat el mestratge de Jordi Rubió. Per aquesta via, el romanista Pere Bohigas acabaria essent membre del Comitè Internacional de Paleografia.

4. Una mostra: encara entre 1950 i 1969, Pere Bohigas fou qui ressenyava la bibliografia referent als països de parla catalana, espanyola i portuguesa al *Bulletin Bibliographique de la Société Internationale Arthurienne* de París.

Per més que, immers en el món universitari barceloní i havent-hi fet bones amistats, Bohigas ja se sentia aclimatat a la ciutat comtal, no per això oblidà mai la seva provinença. Sempre parlava amb afecte de la seva terra i mantenia relacions amb els qui hi desplegaven comeses culturals. D'ací la seva col·laboració a la revista *Penedès* (1919-1921), on publicà unes quantes semblances d'escriptors catalans del segle XIX. De més valor són els seus treballs sobre temes de folklore, vius al Penedès (publicats a la mateixa revista i en el mateix període), per raó dels quals establí contacte amb Tomàs Carreras i Artau i amb Josep M. Batista i Roca, que publicaven a Barcelona l'*Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya*. Destaquem-ne *El mite i la llegenda a Catalunya* (1920). El seu interès per la cultura popular no dequeia. Ja deixada enrera la seva etapa d'estudiant, aquesta dèria el duqué a ésser col·lector de materials per a l'Obra del "Cançoner Popular de Catalunya", com a expert en els textos, mentre els musicòlegs (Higini Anglès i Josep Barberà) n'atenien els aspectes musicals. La campanya li ocupà quatre llargues estiuades entre 1922 i 1925, en les quals els enquestadors recorregueren diverses comarques de la Catalunya interior. Anys després, entre cançons publicades als volums de *Materials* de l'Obra i cançons que hi romanien inèdites, Bohigas elaborà un *Cançoner Popular Català*, que havia de tenir dos volums. El primer, imprès a la fi de 1938 (encara en plena guerra civil), romaní a la impremta, a punt d'ésser distribuït, quan les autoritats franquistes d'ocupació destruïren la totalitat de l'edició i només se'n salvaren tres exemplars.⁵ Afortunadament, el *Cançoner* fou recuperat i així, el 1983 aparegueren aquest primer volum, recompost, i el segon (que el 1938 tot just es trobava en preparació i que mentrestant Bohigas havia pogut acabar), ambdós publicats per l'Abadia de Montserrat.

Com he dit, el tema de la tesi retratava bé la vocació de Pere Bohigas, per tal com versava sobre l'estudi i les comparances entre textos romànics. Li convenia ampliar les informacions referides a fonts manuscrites i comprovar mètodes amb romanistes de reputació. Arran del seu sojorn madrileny per al curs de doctorat, Jordi Rubió ja l'havia empès a ocupar les hores lliures a la Biblioteca Nacional. El 1925 anà a Portugal (i aprengué de Leite de Vasconcellos). Després passà dos cursos a París (1925-1926 i 1927-1928), on tractà els grans mestres: Edmond Faral, Joseph Bédier, Alfred Jeanroy, Clovis Brunel, Mario Roques. Tot venia a posta: la profitosa estada a París li obria la porta a una de les empreses més meritòries de què freturaven els textos medievals catalans i que trobà en Pere Bohigas la persona més idònia per a iniciar-la i marcar-ne les grans línies de treball: el *Repertori de manuscrits catalans*. Es tractava de procedir a la descripció codicològica dels manuscrits catalans que es troben escampats pel món, tasca que ell inicià modèlicament a base d'extreure dades de les biblioteques parisenques i de les angleses. Periòdicament en donava compte a la revista dels *Estudis Universitaris Catalans* (entre 1926 i 1930). Dissortadament, com tantes d'altres iniciatives culturals de casa nostra, aquesta ambiciosa labor, col·locada sota els auspicis de la Fundació Patxot, quedà truncada per la desfeta de 1939. Una vegada més, havíem caigut a la trampa: el *Repertori* era una empresa superior a les possibilitats del país. Molt més ençà en el temps, hom féu projectes per a reprendre'n la realització, en els quals la presència i l'opinió de Pere Bohigas eren indispensables.

En la vida i l'obra de Pere Bohigas, el decenni 1920-1930, si acusà la fi dels seus notoris viatges de recerca, també fou el període de la seva incorporació a la docència i al món bibliotecari, i de la seva creixent producció en història de la literatura i en codicologia i la història del llibre. Vegem-ho per parts. - a) De moment, doncs, exercí el professorat a la Universitat de Barcelona, a partir de 1928 (hi explicava llengua i literatura espanyoles i paleografia, a la Facultat de Filosofia i Lletres). El 1937 el Patronat de la Universitat Autònoma el nomenà pro-

5. Amadeu J. Soberanas: *op. cit.*, p. XII.

fessor extraordinari de paleografia, amb caràcter indefinit. - b) Segonament, restablerta el 1930 l'antiga Escola de Bibliotecàries de la Mancomunitat de Catalunya (1915), en fou nomenat professor, entre d'altres matèries, d'història del llibre. - c) En tercer lloc, el 1931 fou nomenat conservador de manuscrits de la Biblioteca de Catalunya, càrrec que així mateix corresponia a la seva formació.

Pere Bohigas visqué uns anys d'intensitat professional i d'estabilitat personal. Mentrestant, el país obtingué una autonomia que, bé que relativa, no deixava d'acostar-se a un somni col·lectiu que ja feia més de trenta anys que seduïa els esperits, i, malgrat les lluites polítiques internes, la gent hi treballava amb il·lusió. Els intel·lectuals, més que altres. Bohigas conegué ben de prop el reviscolament de l'Escola de Bibliotecàries (1930), els plans i les actuacions per al trasllat de la Biblioteca de Catalunya a l'antic Hospital de la Santa Creu (1930), l'aventura de la Universitat Autònoma (1932). En l'endemig es casà amb Mercè Martí i Piera, alumna seva a la dita Escola (1934), amb qui compartí joies i penes en una comunitat envejable. Ambdós havien d'assolir conjuntament una llarga longevitat.⁶ Ara bé, tot aquest món s'esfondrà l'any 1939, a l'acabament de la guerra civil (1936-1939). I, en esfondrar-se, també arrossegà Pere Bohigas i els seus projectes. En aplicació de l'anomenada «depuració de funcionarios», fou brutalment destituït del seu càrrec a la Universitat i també cessà en els llocs que ocupava a l'Escola de Bibliotecàries i a la Biblioteca de Catalunya. En un mot: Bohigas es trobà com es trobaren dotzenes i centenars de persones. Hi hagué qui s'exilià, qui canvià d'ofici, qui en morí. Bohigas optà per salvar el que fos possible de salvar. Com era habitual en ell, a la quieta. Atès que, per les condicions de la Biblioteca de Catalunya, ell no hi era com a funcionari, el 1941 féu unes oposicions al cos d'arxivers i bibliotecaris. Havent-hi estat admès, li correspongué una plaça a Palma (Mallorca), on anà després d'una breu interinitat a la Biblioteca Universitària de Barcelona (on vaig tenir ocasió de tractar-lo personalment). Per fi, el 1942 aconseguí de retornar, per trasllat, a la seva Biblioteca de Catalunya i, passats uns anys més, a la també seva Escola de Bibliotecàries. Romangué a les dues institucions fins a la jubilació (1971).

Els contratemps no li llevaren l'enteresa ni, menys encara, els principis. Encara no escolada, ni de bon tros, l'etapa més dura de la repressió franquista, Pere Bohigas un bon dia sabé d'una reunió *privada* (és a dir, 'clandestina i perseguible' per l'autoritat imposada), que s'havia celebrat a la primavera de l'any 1942. Una reunió, per dir-ho clar, que esdevindria *històrica*. S'hi havien congregat els comptats supervivents de l'Institut d'Estudis Catalans que romanien a Barcelona, els quals prengueren mesures per refer i reactivar el delmat Institut. Com dic, Bohigas en tingué notícia i, com d'altres persones, poc després en rebé una invitació a incorporar-s'hi. Mentre que alguns dels intel·lectuals consultats no s'atreverien a comprometre-s'hi, Pere Bohigas no vacil·là i, sabent a què s'arriscava (no debades acabava de convertir-se en funcionari en el règim de Franco), accedí i lligà la seva sort a la de la nostra primera institució acadèmica.⁷ Per això en fou nomenat membre en aquell mateix any 1942. Hi fou membre actiu dins la Secció Filològica, de la qual exercí la presidència una trentena d'anys.

Seria quimèric de voler presentar ací l'obra filològica i bibliològica de Pere Bohigas. En limitaré a recordar-ne alguns dels títols més significatius, repartits en tres grups temàtics, el primer dels quals apareix distribuït, al seu torn, en tres apartats.⁸

6. Ja mort Pere Bohigas, la seva filla, Anna Maria, havent remenat, a petició meua, alguns papers del seu pare, em confessà que l'havia sorprès de descobrir la tendresa amb què el seu pare tractava l'esposa.

7. Vegeu ara Josep Massot i Muntaner: «Ramon Aramon i Serra (1907-2000)», dins *Llengua & Literatura*, 12 (2001), p. 521. Jo havia alludit a aquesta reunió (al diari *Avui*, 20 de febrer de 2001), amb imprecisions i errors, que ara rectifico.

8. En la llista que segueix no repeteixo cap dels treballs citats en altres indrets del meu text. En cada grup o apartat enumero les obres per ordre cronològic d'aparició.

I. Romanística. - a) Edicions de textos: *Tractats de cavalleria* (1947); les *Obres* d'Ausiàs March (5 volums) (1952-1959); *Miracles de la Verge Maria* (1956); *Poemes* de Joan Basset (1978); *La Faula* de Guillem de Torroella (en col·laboració amb Jaume Vidal i Alcover) (1984); *Lírica trobadoresca del segle xv: Joan Basset i altres poetes inèdits del cançoner Vega-Aguiló* (1988). - b) Estudis de literatura: *Orígenes de los libros de caballería* (1949); *La novela caballeresca, sentimental y de aventuras* (1951); *De la comedia a la tradición de Calisto y Melibea* (1957). - c) Estudis de llengua: *La llengua dels Miracles de Maria, del manuscrit de Lleida* (1955); *La llengua de Jacme i Pere March* (1969); *La llengua del cançoner d'Estanislau Aguiló* (1971-1975).

II. Manuscrits i codicologia: *Normes per a la descripció codicològica dels manuscrits* (en col·laboració amb Anscari M. Mundó i Amadeu-J. Soberanas (1977); una sèrie de treballs recollits en el volum *Sobre manuscrits i biblioteques* (1985), cf. nota 1.

III. Bibliologia: *La ilustración y la decoración del libro manuscrito en Cataluña. Contribución al estudio de la historia de la miniatura catalana* (3 volums) (1960-1967); *El libro español* (1962); *La introducción de la tipografía en España* (1966).

Només he pogut apuntar unes quantes fites cabdals de l'obra escrita de Pere Bohigas (no cal precisar que tots els volums que són citats com a reculls de treballs solts contenen peces molt importants). El lector interessat a conèixer aquesta obra en detall pot consultar la bibliografia esmentada a la nota 1. En el seu conjunt, l'aportació de Pere Bohigas és summament remarcable i, examinada de fora del país estant, costa d'entendre que fos duta a terme malgrat la deplorable ruptura de la guerra civil (1936-1939) i les seqüeles que l'afectaren personalment. Cal atribuir-ho a la seva força de voluntat, als esforços per abstreure's de destorbs immediats, a la reserva autoimposada per afrontar dificultats. Això que acabo d'escriure m'empeny a aventurar-me a dibuixar alguns trets de la manera d'ésser de Pere Bohigas. Si més no, tal com jo els he percebuts. La cosa no és fàcil: fa poc vaig dir, d'ell, que "ha passat per aquest món fent més feina que soroll". Treballava i, en tot cas, deixava que les seves obres parlessin per ell; però, a diferència de molts col·legues del ram, Bohigas no solia parlar d'ell mateix. Per saber-ne quelcom, calia burxar, inquirir. N'haurem d'inferir que es reclòia? De cap manera. Bohigas era molt comunicatiu. Com a bon professor, s'expressava amb vivor i amb claredat, i s'hi ajudava gesticulant fora mesura, fitant qui l'escoltava, movent significativament les peludes celles. Tot un panorama. En concloc que era molt obert amb els altres, però reservat per a si mateix. Afegiré un altre tret que el distingia, que no deixa de sorprendre i que també ha de tenir les seves raons: la predisposició a fer recensions de llibres, les quals atenyen un nombre molt elevat en la seva bibliografia. I això, quan a la gent de l'ofici ens costa tant de posar-nos-hi! Preciso que no s'hi limitava a descriure el contingut de les obres que comentava, sinó que hi anava a fons, baldament suscités la indignació de qui se'n sentia perjudicat. Sembla que aquesta flaca s'explica perquè, com ho ha reportat Joana Escobedo,⁹ li agradava més aprendre que investigar. D'ací que llegís amb veritable fruïció, no a la percaça de defectes del llibre que examinava, sinó per ampliar els seus coneixements. En el fons, Pere Bohigas no abdicà mai el seu noucentisme, que el feia creure en la construcció del país mitjançant l'educació, que li imposava la divisa de la feina ben feta i que l'induí a passejar-se pels carrers de Barcelona ben quillat i lluint un barret fort quan ja gairebé tothom l'havia abandonat...

Vistes la seva obra ingent i les seves qualitats personals, no és estrany que les institucions el distingissin amb nomenaments, premis i medalles. N'esmentaré només que l'any 1958 ingressà a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, que l'Associació Internacional de

9. Joana Escobedo: *op. cit.*, p. 519.

Llengua i Literatura Catalanes (AILLC) el nomenà Conseller (1979) i que la Generalitat de Catalunya (que el 1983 ja li havia concedit la medalla Narcís Monturiol) li atorgà la Creu de Sant Jordi el 1990. Destaquem-ne que l'AILLC li féu ofrena de la *Miscel·lània Pere Bohigas* (3 volums, corresponents als núms. III, IV i VI dels seus *Estudis de llengua i literatura catalanes*) (1981-1983) Un apartat específic mereixerien els homenatges que li tributaren els vilafraquins, sempre orgullosos de qui havia seguit tan dignament les petjades de Milà i Fontanals. N'addueixo una única mostra: la sessió que li dedicaren l'ajuntament i la ciutat de Vilafranca el dia 27 d'agost de 1993, en coincidència amb la publicació de *Folklore del Penedès. Primers estudis literaris*, llibre que recollia els seus treballs de cap als anys vint, en què era estudiant o llicenciat de fresc (ja alludits abans ací). Potser per allò que es diu dels amors de joventut, Pere Bohigas restà pregonament afectat per aquesta publicació: em diu Joana Escobedo que els darrers anys sempre demanava que li'n llegissin fragments, que tantes coses li devien recordar.

En complir cent anys d'edat (2001), l'Institut d'Estudis Catalans li dedicà *Mirall d'una llarga vida* (citat a la nota 1), gruixut volum que conté una selecta de treballs seus avui poc assequibles. Tothom convingué que aquest llibre era l'actuació més justa i més oportuna que podia fer l'Institut envers Pere Bohigas. Com ho hem vist, Bohigas pertanyia a l'Institut des de l'època heroica i hi havia consagrat prop de seixanta anys de la seva vida. La seva darrera ocupació hi fou la presidència de la Secció Filològica, que exercí, amb lenitat, eficàcia i elegància, de 1962 a 1989 (any de la reforma dels estatuts). Ja nonagenari, encara havia assistit durant un temps a les reunions de la Secció, a desgrat d'un esglaó de la porta d'accés a l'Institut pel carrer del Carme, que —deia ell— sempre li costava de franquejar. Després el perdérem a les reunions, però un grupet de membres anava cada any a felicitar-lo a casa el dia del seu aniversari. Tant ell com nosaltres ho passàvem molt bé. Evocava el passat i ens demanava noves del present. Parlava serenament i tranquil·lament, sense defugir certs aspectes escatològics, mentre que la seva muller, força més jove que ell, s'impacientava davant la situació en què es trobaven, però que ambdós compartien. I que compartiren fins a la fi: la Mercè Martí morí dos dies abans que el seu marit! La darrera visita que li féu la Secció filològica fou el dia del seu centenari, per a fer-li lliurament del dit volum. No li fou fàcil d'entendre el gest, però hi correspongué amb la seva típica mirada expressiva. Aquesta breu visita del 2001 ja prenunciava la fi. Bohigas, que tan sovint confessava de sentir-se jove d'esperit, encara ho allargaria un parell d'anys. Com hem dit, morí el 23 de febrer de 2003. Per la meua part, faig vots perquè les noves generacions i les que els succeiran no s'oblidin de qui fou un excel·lent mirall d'erudit solvent i de ciutadà compromès.